

INNLEDNING – BREXIT, DEN LIBERALE SIRKEL OG KLASSEKOMPROMISSETS OPPLØSNING

Dette heftet av Vardøger var planlagt og praktisk talt ferdig skrevet før Brexit 23. juni i år. Brexit er derfor ikke et tema for en egen artikkel. Til gjengjeld illustrerer Brexit konsekvenser av det tema som heftet behandler: liberalismens hegemoni i EU-landene og i Norge og de følger dette har for styrkeforholdet i kontrakten – maktbalansen – mellom arbeid og kapital i den europeiske kapitalismen etter 1945.

Brexit og sjokket

Stemmemonsteret bak Brexit 23. juni viser en splittet befolkning, langs tre akser: klasse, generasjon og geografi ifølge Matthew Goodwin, professor i internasjonal politikk, Universitetet i Kent.¹ I de 20 regionene hvor Remain stod sterkest, viser det seg at 45 prosent av de som stemte, hadde universitetsutdanning, 42 prosent var faglærte, 26 prosent beskrev seg selv som «ikke-hvite». Gjennomsnittsinntekten var 27.000 pund. Bare 11 prosent var pensjonister. Blant de yrkesaktive dreide det seg om personer som i kraft av utdanning, yrker og karrierer har hatt fordeler av den liberalistiske avindustrialiseringspolitikken til fordel for finans- og tjenestesektorene.

I de 20 regionene hvor Brexit stod sterkest, hadde bare 16 prosent av de som stemte, høyere utdanning. Bare 23 prosent var faglærte, under 20 prosent «ikke-hvite», nesten 20 prosent var pensjonister. Gjennomsnittsinntekten var 18.000 pund, eller 2/3 deler av «Remain-inntekt». Venstreorienterte arbeidere og sosialt konservative på høyresida gjorde et opprør mot «en sosialliberal middelklasse». Mange av Brexit-velgerne vil havne i privatøkonomisk katastrofer ved neste finanskriser og preges av angst for framtiden og fremmedgjøring. I politikken er «gamle» Labour forduftet og fagbevegelsen nærmest eliminert. New Labour er splittet i to store fraksjoner som begge er for EU, den ene litt til venstre for den andre. Det fins ingen politisk kraft som har vært i stand til å formulere en strategi for velferdsstat og demokrati innenfor rammen av Storbritannia som statsordning. Det som Labour og en kastrert fagbevegelse ikke får til av egen kraft på hjemmebane – sikre befolkningen mot undergraving av arbeidsvilkår og sosiale rettigheter – setter de sin lit til at EU med sin «frie flyt» skal ordne opp i. Tydeligere kan ikke den britiske arbeiderbevegelsens avmakt demonstreres. I en slik situasjon blir generell frustrasjon over egne livsvilkår lett koplet til fremmedfrykt. EUs «frie» arbeidsmarked får med en viss rett skylden for denne frustrasjonen. Og

«ved å stemme for Brexit har disse velgerne påtvunget politikken et helt annet verdsett enn det som forener London-orienterte medier og politiske eliter.» (Goodwin).

Verken den britiske, den kontinentale eller den norske liberale delen av venstresiden, altså de dominerende tendenser innen sosialdemokratiet, har forstått at Brexit er et forvrengt uttrykk for den underliggende striden mellom arbeid og kapital. EU som politisk ramme for denne striden har styrket kapitalsidens posisjoner radikalt i Europa, særlig etter 1990. Behovet for å gjenerobre nasjonal suverenitet gjennom Brexit blir utlagt som «bare et skalkeskjul for generell fremmedfrykt og motstanden mot økt innvandring».² Som en følge av denne forståelsen og det liberale hegemoniets hovmod greide Remain-kampanjen å mobilisere få dager etter avstemningen over 4 millioner underskrifter med krav om en ny folkeavstemning. Flertallet hadde stemt feil. Denne forståelsen har fått den mest liberale fløyen av Labours parlamentarikere til å gjøre kravet om omvalg til sin politiske plattform i kampen om makten i Labour. Kampanjen demonstrer det liberale dilemma: Når «liberaliteten» ikke lenger har kontroll med flertallet i et direkte demokrati, kan det ved hjelp av det parlamentariske «liberale» demokratets mekanismer overkjøre dette flertallet. Nok en gang vil de da «kaste bensin på et bål av populistiske, anti-elitistiske følelser» (Goodwin).

Prosessene bak Brexit-flertallet er ikke enestående for Storbritannia. Siden 1960-tallet har valgoppslutningen ved parlamentsvalg i de vest-europeiske landene falt med gjennomsnittlig 12 prosent. Dette skjer parallelt med at statenes gjeld med få unntak, deriblant Norge, har økt i samme tidsrom, noe som har svekket deres evne til å vedlikeholde velferdsstaten. Grupper som er mest avhengig av en statlig omfordelingspolitikk, møter i så liten grad opp for å stemme, at flere partier selv i Tyskland, som er «vinneren» i EU, helt har sluttet med å drive valgkamp overfor disse. Med andre ord: Den økonomiske ulikheten har økt markant de siste 40 årene i Vest-Europa parallelt med at «det liberale demokratiet» demokratiske base snevres inn. (Se Sven Røgebergs artikkel). – Denne utviklingen av europeisk parlamentarisme står i skarp kontrast til lovprisningen av det parlamentariske demokrati som et sivilisatorisk høydepunkt, som hos den «tidlige» Francis Fukuyama med *The End of History and the Last Man* fra 1992.

Trass i at Brexit lå lenge rundt 50 prosent på meningsmålingene, kom resultatet med 51,89 prosent likevel som sjokk på de politiske redaksjonene som er «forenet med de politiske elitene» (Goodwin). Remain-bevegelsens ideologer så ikke konsekvensene av de splittelser som har ulmet under overflaten i lang tid, særlig i den engelske delen av kongedømmet. Sjokket gjorde seg også gjeldende i EØS-landet Norge. Morgenbladets EU-kommentator Steen Inge Jørgensen slår representativt fast at «Brexit-kampanjen var basert på usannheter fra første dag, og de velgerne som bet på, er de som har mest å tape på valgresultatet» (1.juli 2016). – En underforstått premiss for sannhets-

gehalten i denne type påstander er at sannheten om Brexit både før og etter avstemningen blir forvaltet av det politisk-byråkratiske komplekset med EU-kommisjonen, EU-landenes regjeringer, supplert av den intellektuelle europaeliten med Jürgen Habermas i spissen og formidlet til befolkningen av en forenet enhet av «medier og den politiske eliten». Sjelden er vel Michel Foucaults påpekning av sammenhengen mellom makt og sannhet som offentlig fenomen blitt tydeligere demonstrert.

På kontinentet går Jürgen Habermas og den venstreorienterte økonomen Thomas Piketty besluttsomt inn for at utviklingen i retning av en stadig tettere, overnasjonal union må fortsette. Ved å etablere en overnasjonal suverenitet i form av et parlament og en lovgivende myndighet vil unionen få demokratisk legitim makt til å overkjøre de økonomiske og institusjonelle ujevnheter som fins mellom landene, i første omgang i euro-sonen, seinere i hele EU og til slutt globalt. Finanskrisen i USA og EU i 2008 med sine globale ringvirkninger, framskyndet denne visjonære konklusjonen, (se Røgebergs artikkel).

Til dette bemerker den fremste EU-kritikeren i Tyskland, Wolfgang Streeck, at disse tenkerne «behandler økonomien som et teknisk subsystem i moderne samfunn – en forutsigbar mekanisme av mål og virkemidler, som er i stand til å fungere på en rasjonell og nøytral måte». Vi har med andre ord å gjøre med en syntese av liberal økonomisk teori ved Thomas Piketty, liberal, altomfattende filosofi ved Jürgen Habermas og av liberal statsvitenskap fiksert på det parlamentariske system som sivilisasjonens høyeste form slik Francis Fukuyama gjorde i 1992.

Det dreier seg altså om å få terrenget – den mangfoldige økonomiske, sosiale og kulturelle virkelighet – til å stemme med kartet, og da må det brukes politisk makt. De overser fullstendig kapitalismens ujevne utvikling som skaper tapere og vinnere i markedet, mellom sosiale klasser, mellom stater og hele samfunn. Det dreier seg om den liberale utopi i ny versjon, slik Karl Polanyi først stilte diagnosen (se undertegnedes artikkel). Og som Oscar Dybedahl viser, står statens makt sentralt i den moderne liberalismens strategi hos Friederich A. Hayek og Milton Friedman.

Dybdahl minner om at liberalismen er et mangetydig fenomen. Dette blir ofte oversett. Han viser at Hayeks sterke stat er teoretisk inspirert av stats-teorien hos Carl Schmitt, Det tredje rikets kronjurist, men selvsagt ikke av Schmitts strategi for å realisere denne statsmakten. Den politiske kjernen i moderne liberalisme etter hovedtrekkene i Hayeks strategi er likevel klar: Det dreier seg om å kunne rydde samfunnet for alle forhold som forurenser markedets «rene» virkemåte, noe markedet ikke greier ved egen kraft alene. Fagforeninger er blant de fremmedlegemer som hemmer en virkelig fungerende liberalisme. Staten er derfor nødvendig. Den skal være så liten som mulig, men sterk nok til om nødvendig å fjerne fagforeningene, som i Chile under militærdiktaturet etter 1973 – nyliberalismens forsøkslabora-

torium (jf. Friedman) – eller i det minste temme dem ved omfattende bruk av politi og ved å undergrave deres autonomi, som under Thatcher. Det er altså likevel et berøringspunkt mellom fascisme og moderne liberalisme i praktisk politikk.

De politiske redaksjonene i media – kommentariatet – i forening med den politiske eliten henter sitt begrepsinventar fra akademien med dets statsvitenskaper, jus, filosofi og standard økonomisk teori. Det samme gjør statsmakten i sin daglige forvaltning. Men empirien viser at «kritiske teoretikere som er i kontakt med reelle politiske prosesser, er en sjeldenhet» ifølge den franske sosiologen Razmig Keucheyan (se Knut Kjeldstadlis artikkel). Selvsagt fins det kritiske intellektuelle ved akademien, men det er ikke disse som gjør seg gjeldende «i de reelle politiske prosesser», organisert via statsmakten. Siden de politiske partiene med få unntak ikke lenger fungerer som levende, politiske verksteder, er de blitt irrelevante både for politikktutforming og for den kontinuerlige tilbakemeldingen fra velgerne mellom valgene. Nettopp her kommer medias politiske redaksjoner til hjelp. Redaksjonenes halvstuderte røvere har en viktig oppgave i å «korrigere» den politiske eliten, men uten å reise tvil om legitimiteten av den makt som eliten utøver. Redaksjonene er på sin side avhengige av den politiske elitens anerkjennelse for at deres meningsytringer skal bli tatt alvorlig og dermed for deres egen eksistensberettigelse. Det dreier seg om en gjensidig bekreftelse og korrigerende. Kommentariatets kritiske kraft og uavhengighet vil i hovedsak derfor begrense seg til å fungere innenfor den politiske elitens ideologiske horisont. Dette er den liberale sirkel som på selvbekreftende vis stadfester det liberale hegemoniet. Da David Cameron som statsminister gikk inn for å holde en folkeavstemning, skjedde det i tillit til at Brexit var utelukket, ellers ville han aldri våget det. I dette fikk han bekreftende støtte fra det EU-vennlige kommentariatet. Følgelig ble Brexit et «sjokk».

Liberal versus liberalisme

I en samfunnsmessig differensiert og motsetningsfylt situasjon vil bruken av ord som liberal, liberalisme, demokrati, frihet, solidaritet, likhet osv. nødvendigvis bli flertydige og det oppstår konkurranse om definisjonsmakten av dem. I samsvar med forskyvningen av styrkeforholdet mellom arbeid og kapital til kapitalsidens fordel har liberalismens hegemoni maktet å definere demokratiet som et liberalt, men indirekte forhold, samtidig som de demokratiske prosessene utenfor og forut for parlamentarismen nedvurderes eller helt fortrenses. Den «tidlige» Francis Fukuyama er det klareste uttrykket for denne tendensen.

Flere av artiklene i dette heftet peker derimot på at liberalismen både som teori og som politisk praksis, f.eks, ved det norske partiet Høire, alltid og så lenge som mulig har bekjempet politisk demokrati basert på allmenn

stemmerett, uavhengig av privat eiendom og dermed av sosial klasse og kjønn. Men når allmenn stemmerett først er kjempet igjennom nedenfra av allianser mellom arbeiderklasse, andre lavere klasser og ulike kvinnebevegelser i Norge på slutten av 1800-tallet, kan liberalistene ikke gjøre annet enn å innrette seg etter dette som et fullbyrdet konstitusjonelt faktum. På dette viset framstår det demokratiet som de først bekjempet, etter hvert som «naturlig». Med sin historiske glemsel snur de denne årsakskjeden på hodet idet liberalismen nå framstilles som en original, indre kraft i dette demokratiet. I dette hegemoniet flyter dermed ordene «liberal», «liberalisme» og «demokrati» sammen under merkelappen «liberalt demokrati» som identisk med parlamentarisme. Arne Overreins artikkel i dette heftet kartlegger sider ved denne tilsløringsprosessen og stiller et folkelig, sosiologisk og empirisk begrunnet frihetsbegrep opp mot liberalismens filosofi.

Norge

Hva så med Norge og «den norske modellen» i dette hegemoniet?

Oppløsningsprosessen av de klassekompromisser som ble inngått mellom arbeid og kapital i Europa (og i USA) i kjølvannet av den andre verdenskrig er nå også kommet til Norge – som det siste landet i Europa. Men i Norge har kompromisset stått sterkere fordi det – ulikt alle andre land i Europa – var koplet sammen i et dobbeltkompromiss, et mellom «arbeid og kapital» og samtidig et mellom «by og land». Kompromisset ble institusjonalisert med en hovedavtale mellom arbeid og kapital fra 1935 til i dag. Den har sikret et utenforparlamentarisk «system» for hvordan «arbeidslivets lover og regler» innstiftes og forvaltes som en egen ordning direkte mellom «partene», altså utenfor det konstitusjonelle lovverket, etter hvert med store ringvirkninger for all lovgiving omkring arbeidsliv og sosiale forhold. Innenfor rammen av den maktbalansen som dobbeltkompromisset bygger på, hadde sosialdemokratiet hegemoni fram mot 1975. Dette var den politiske og ideologiske bakgrunnen for utviklingen av velferdsstaten. Bodil Chr. Erichsen viser i sin artikkel hvordan nyfeminismen gjennom det liberale hegemoniet etter hvert har glemt sin historiske, dels motsetningsfylte bakgrunn. En nyfeminisme som i økende grad ser kvinnekampen i lyset fra yrkeslivets individualiserte karrierestrev, ser ikke lenger at likestillingskampen og kvinnefrigjøringen er koplet kollektivt til klassekompromisset og velferdsstaten.

Fagforeningsmannen Olav Boye viser hvordan arbeidsmiljøloven ble til på tampen av den sosialdemokratiske perioden og hvordan den ble omsatt i praksis i arbeidslivet, og deretter, som utslag av liberaliseringen av Det norske arbeiderparti, gradvis ble (og blir) undergravd, særlig gjennom tilknytningen til EØS-avtalen.

Liberalismens hegemoni i Norge motsvares av svekkelsen av den sosialdemokratiske praksis og tenkemåte i DNA. Steinar Stjernø dokumenterer

denne tenkemåten tilbakegang, særlig rundt solidaritetsbegrepet, noe som har store konsekvenser for den alminnelige forståelse av velferdsstatens grunnlag. Dag Seierstads artikkel viser hvordan liberaliseringen av sosialdemokratiet i Europa dels er påvirket av, dels bidrar til å fremme liberalismens framstøt gjennom den avdemokratiserende EU-prosessen. Sosialdemokratisk politikk i ordets historiske betydning er tvert om forbundet med nasjonalstaten slik også et politisk demokrati er det.

Norge er altså i ferd med å bli et mer «normalt» kapitalistisk land. Den norske varianten av korporatisme, trekantsamarbeidet av arbeid, kapital og stat blir svakere og går mot en avslutning, med mindre prosessen utløser bedre og dypere organisert motstand enn i dag. Den «nordiske modellen», som Norge hadde sin andel av, er nærmest oppløst i Danmark og Sverige. I den norske venstresidens politiske bevissthet og retorikk er den typisk skruppet inn til «den norske modellen».

Kapitalismens «gullalder» fram mot 1970-tallet var rammen for sosialdemokratiets og dermed arbeiderklassens offensiv innenfor den kapitalistiske samfunnsordenen i Europa, med velferdsstaten som et sosialistisk innslag i denne. Tidsspennet for defensiven etter den tid fram til 2016 er nesten dobbelt så langt som arbeiderbevegelsens offensiv fra 1945 til ca 1970. Lønnsarbeiderklassens defensiv er slik sett «normalsituasjonen» under kapitalismens og dermed den liberale utopiens konjunkturforløp over tid. Endringene i dette styrkeforholdet løper dels sammen med endringene i den globale maktbalansen mellom øst og vest etter 1990. Det har fått store konsekvenser for demokratiet og dermed for alle som i sine hverdagsliv er avhengige av en demokratisk fundert velferdsstat for å kunne være frie i samfunn som ellers preges av markedets vilkårigheter og usikkerhet.

August 2016

(Denne artikkelen er ikke fagfellevurdert)

NOTER

- 1) «Inequality, not personalities drove Britain to Brexit», se <http://www.politico.eu/article/inequality-not-personalities-drove-britain-to-brexit/> Se også forkortet utgave av artikkelen som kronikk i Klassekampen 1. juli 2016.
- 2) Påstanden er typisk også for en «venstristisk» posisjon og er hentet fra Tony Norfield i *Ny Tid* august 2016. Norfield er forfatter av *The City of London and the Global Power of Finance*, Verso, London 2016. Han selv unnlot å stemme 23. juni fordi «valget i seg selv er likegyldig når det gjelder de globale problemene».